

'Als je fascisme signaleert, moet je dat ook hardop zeggen'

6 november 2010, 10:00 uur | FD.nl

Door: Goudswaard, M.A.

Deze week publiceerde cultuurfilosoof Rob Riemen, directeur van het Nexus Instituut, een opzienbarend boek waarin hij Geert Wilders en zijn PVV omschrijft als prototypes van het fascisme. Een gesprek over struisvogelpolitiek, dreigend geweld, en het belang van geestelijke vorming.

Rob Riemen heeft zijn boek deze week toegestuurd aan alle leden van het kabinet en aan alle leden van de Tweede Kamer. Dat is een ongebruikelijke stap, maar het illustreert wel met welk gevoel voor urgentie Riemen zijn 62 pagina's tellende werk heeft geschreven. Hij maakt zich grote zorgen over de opkomst van Wilders en ziet angstwekkende parallellen met de ontwikkelingen in de jaren twintig en dertig.

Hij wil geen paniek zaaien, geen onnodig grote woorden gebruiken. Al weet hij heel goed dat het gebruik van het woord fascisme de aandacht trekt. Toen hij dat begrip vorig jaar in een interview met NRC Handelsblad voor het eerst in de mond nam om de opkomst van Wilders te duiden, stroomden de reacties binnen. Ook van mensen op wat hij noemt 'verantwoordelijke posities', die blij waren dat hij het fenomeen Wilders in alle scherpheid neerzette. Maar die zelf het woord fascisme niet wilden gebruiken.

Gevaarlijke ontwikkeling

'Als je een gevaarlijke ontwikkeling signaleert, moet je die ook bij de naam noemen. Ik weet dat ik daarmee een taboe doorbreek, maar alleen als we benoemen wat er aan de hand is, hebben we een kans het gevaar te keren', zegt Riemen in zijn rijkelijk met boeken gevulde werkkamer. Uit die boeken citeert hij gretig in De eeuwige terugkeer van het fascisme. Onder meer Friedrich Nietzsche, Ortega y Gasset, Paul Valéry en Thomas Mann passeren de revue. Zij beschrijven hun eigen tijd, maar hun analyses lijken maar al te vaak over 2010 te gaan.

Riemen is directeur van het Nexus Instituut dat hij in 1994 oprichtte en dat aan de weg timmert met lezingen, conferenties en de publicatie van het tijdschrift Nexus. Hij schreef talloze essays, publiceerde in 2009 het goed verkopende Adel van Geest, maar mengde zich nog niet eerder zo expliciet in het politieke debat. Is hij een nieuwe fase ingegaan?

Aanval op beschaving

Riemen: 'Ik heb dit stuk heel bewust niet in het tijdschrift Nexus gepubliceerd. Het Nexus Instituut wil boven de partijen staan, het is niet links of rechts, niet religieus of antireligieus. Wij staan voor het bewaren en doorgeven van de waarden die ten grondslag liggen aan het Europese humanisme. Maar tegelijkertijd kan ik mijzelf niet buiten mijn tijd plaatsen. Als je dan zoveel verschijnselen ziet die een aanval op onze beschaving vormen, moet je ook iets doen. Anders ben je niet geloofwaardig. Tot het wezen van het humanisme behoort dat je de dingen in hun totaliteit ziet, kunst en esthetica staan niet los van de politiek, en andersom.'

Hoe bent u ertoe gekomen om uw leven te wijden aan het uitdragen van het humanisme?

'Het korte antwoord is: De Toverberg van Thomas Mann, de laatste grote Bildungsroman, een meesterwerk. Dat boek gaat over een jonge man die in een sanatorium in de Zwitserse bergen terechtkomt en daar zeven jaar lang gesprekken voert over de grote vragen van het leven. Dat waren precies de vragen waarmee ik me bezighield, ik herkende me in die jongen. Wat is goed leven? Wat is waarheid? Wat is schoonheid? Dat wilde ik weten. Na een uiterst moeizame middelbare schooltijd ben ik theologie en filosofie gaan studeren. Tien jaar lang heb ik op mijn eigen bergtop boeken zitten lezen. In een piepkleine flat in het grauwe Tilburg-Noord, gelukkig nog wel gelegen aan het Wagnerplein. Net toen ik me realiseerde dat ik nu toch echt een bestaan moest opbouwen, kwam ik in contact met uitgever en boekhandelaar Johan Polak, hij is mijn geestelijke vader geweest.'

Wat was zijn invloed op u?

'Hij inspireerde mij door de keuzes die hij na de oorlog maakte. Hij had met eigen ogen gezien hoe het fascisme had geprobeerd het Europese cultuurgoed te vernietigen en wilde daar iets tegenoverstellen. Dat waren zijn uitgeverij en zijn boekhandel, waarin alle grote schrijvers uit de Europese cultuur een plaats kregen. Hij was het die mij enorm steunde bij het opzetten van een tijdschrift, Nexus. Via deze publicatie kon ik me in totale onafhankelijkheid bezighouden met de grote vragen, die bijna obsessies voor me waren. Met als doel de waarden waar die Europese cultuur voor staat, bij een breder publiek onder de aandacht te brengen. Toen Polak in 1992 onverwacht overleed, heb ik al snel besloten door te gaan. Ik heb toen het Nexus Instituut opgericht, veel buitenlandse denkers naar Nederland gehaald, en daarmee een steeds groter publiek bereikt. Alleen met een tijdschrift was dat nooit gelukt.'

Hoe bent u zo in de ban geraakt van boeken?

'Ik kom uit een eenvoudig katholiek arbeidersgezin. Mijn moeder leerde mij op mijn derde lezen. Voetballen kon ik niet, maar lezen kon ik als de beste. Van haar heb ik de eerbied voor het boek meegekregen. Als de kinderen een boek wilden hebben, wist ze daar altijd geld voor te vinden. Boeken hebben voor mij iets sacraals. Een boek moet voor mij ook een fysiek ding zijn. Je zult mij niet snel zien met een e-book, dat is toch zoets als seks hebben met een sekspop.'

'Mijn ouders hebben me geleerd dat boeken iets bijzonders zijn en dat studeren een voorrecht is. Mijn vader was vakbondsbestuurder, mijn moeder kwam na het jappenkamp ook bij de vakbond terecht. Zij hebben mij doordrongen van het belang van sociale rechtvaardigheid en van de fundamentele gelijkwaardigheid van mensen, van loodgieter tot koningin.'

U schrijft dat wij allen, en vooral de elites, verantwoordelijk zijn voor de opkomst van de PVV. Waarom?

'Ik heb mij afgevraagd hoe het komt dat er zoveel parallellen zijn tussen de jaren twintig en dertig en wat we nu om ons heen zien gebeuren. We zien een charismatische leider van een ondemocratische beweging, we zien overal populisme om de massa te mobiliseren, we zien dat de eigen groep wordt neergezet als slachtoffer en dat er een vijand wordt aangewezen om de wrok op te richten. Toen waren het de joden, nu zijn het de moslims die als groep worden weggezet. Ik heb de indruk dat veel mensen die overeenkomsten niet in de gaten hebben. Dat komt omdat politieke partijen hun eigen gedachtegoed verloochenen, universiteiten hun studenten onvoldoende opleiden tot zelfstandig denkende mensen, in het bedrijfsleven het gelddenken overheerst, en de media liever achter de massa aanlopen dan een kritische spiegel voor het volk zijn. Mensen zijn in de steek gelaten door hun elites, daar zit de kern van het probleem.'

U schrijft dat de centropartijen struisvogelpolitiek bedrijven als het om Wilders gaat. Opwinding over de PVV is er genoeg. Is het probleem niet eerder dat de andere partijen niet weten wat ze met hem aan moeten?

'Het feit dat het nieuwe kabinet zich laat gedogen door Wilders, is de ultieme vorm van struisvogelpolitiek. Daarmee begeven de regeringspartijen zich op een hellend vlak, want Wilders is nu een gerespecteerde speler geworden in Den Haag, die zij ook nog eens laten bepalen waarover het politieke debat gaat.'

'Zij gaan eraan voorbij dat de PVV net als de fascisten uit het verleden geen enkel positief idee heeft voortgebracht over de toekomst van ons land. De PVV wil terug naar vroeger, zonder al die vreemdelingen. Hun partijprogramma staat vol met leugens. Zo beweren zij dat zij de joods-christelijke traditie verdedigen tegen de islam. Nonsens, want in die traditie staat juist centraal dat je mensen niet uitsluit. Zij benadrukt wat ons mensen verenigt, namelijk het besef dat de menselijke waardigheid voorop moet staan, dat geestelijke waarden als gerechtigheid, compassie en het zoeken naar waarheid en schoonheid de essentie zijn van ons bestaan.'

'Het probleem van de centropartijen is dat zij zelf niet meer weten waar ze voor staan. Iedereen in Den Haag klaagt over de trivialisering van het politieke debat, ik zou zeggen: doe daar wat aan! Laat zien wat je idealen zijn, laat zien dat politiek meer is dan de kunst van het mogelijke.'

Fascisme wordt vaak geassocieerd met geweld. Ziet u daarvoor ook nu aanwijzingen?

'We moeten ons goed realiseren dat we aan het begin staan van het hedendaagse fascisme. In Italië en Duitsland is het ook heel geleidelijk tot ontwikkeling gekomen, het werd door miljoenen mensen met open ogen verwelkomd. Het is dus niet zo dat de fascisten met grof geweld aan de macht zijn gekomen.'

'Tegelijkertijd moeten we ons goed realiseren wat er kan gebeuren als je een groep consequent stigmatiseert, steeds tegen ze zegt dat ze er niet bijhoren, dat ze nooit goede Nederlanders kunnen zijn. Als je dat doet in een context van een steeds agressievere samenleving, kun je wachten op het moment dat iemand uit die groep iets gek doet. En dan gaat het mis, dan moet er opeens hard tegen die groep worden opgetreden. Als je ressentiment maar lang genoeg voedt, roept dat altijd geweld op. Ik wil mijn analyse niet stilsthouden tot het te laat is.'

Kan het tij nog worden gekeerd?

'Ja, natuurlijk kan dat, er is een heel grote meerderheid van Nederlanders die Wilders niet steunt. Ik heb dit boek geschreven om mensen wakker te schudden, het debat rond Wilders uit de emotionele sfeer te halen, en nuchter te kijken naar wat er gebeurt. Het gaat erom dat meer mensen zich realiseren dat ook het fascisme-Wilders staat voor intellectuele leegte, dat hij de problemen van de mensen die het moeilijk hebben niet zal oplossen.'

'Als dat lukt, verliest Wilders bij de volgende verkiezingen een groot deel van zijn aanhang, en kunnen we ons gaan bezighouden met de echte problemen waar we voor staan. Niet alleen de integratie van allochtonen, maar ook de economische en technologische ontwikkeling, de vergrijzing en de opkomst van China en India.'

Het is uw missie mensen te verheffen tot zelfstandig denkende wezens, die daardoor niet achter populistten aanlopen. Hoe staan we ervoor?

'We hebben de morele plicht om optimistisch te zijn. Als ik niet optimistisch was over het verantwoordelijkheidsbesef van mensen, was ik nooit met Nexus begonnen. Het is ook allemaal niet zo ingewikkeld. Wat heeft er nu echt waarde in het leven? Dat kan iedereen toch in tien seconden bedenken? We weten dat vriendschap belangrijk is, we weten ook dat het in het leven niet gaat om geld en roem, maar om de vraag hoe je in waarheid kunt leven, wat je verantwoordelijkheid is. Socrates zei het al, en het is nog steeds zo. Het besef moet doordringen dat het leven niet alleen leuk en aangenaam kan zijn. We kunnen het tij nog keren, maar de tijd begint wel te dringen.'

Hoe ziet u uw eigen toekomst?

'Ik wil ervoor zorgen dat Nexus blijft bestaan, ook als ik er niet meer ben. En ik wil een internationale academie oprichten, waar topstudenten uit de hele wereld twee jaar lang worden ondergedompeld in de Europese cultuur. Zodat zij als ze straks politicus of ceo zijn, weten wat democratie is, wat ethiek inhoudt, en wat individuele vrijheid betekent. Verder ga ik fondsen werven om 500 boeken uit te geven die bewaard moeten worden. Er ligt nog zoveel moois onder het stof! Kunst biedt ons de taal om ons innerlijke leven te begrijpen, te zien wat er werkelijk toe doet, en onze ervaringen te delen. Bezuinigen op kunst is nu echt het stomste wat je kunt doen.'